

СЕМАНТИКА ВЛАСНИХ НАЗВ ПІД КУТОМ ЗОРУ ЛІНГВІСТИЧНОГО ДЕТЕРМІНІЗМУ

The author stresses the necessity of using new linguistic paradigm principles in cognitive linguistics and linguistic determinism without underestimation importance of proper names researches in established traditions. This gives the possibility to broaden the problem of semasiology due to studying the meaning of proper names (the component of lexical meaning as a part of cognitive meaning and the content of morphological and syntactical grammatical categories)

Здавалося б, традиційно мовознавча конференція набуває неабиякого значення як в аспекті лінгвістичному прикладному, так і загальнотеоретичному методологічному. Її організатори, очевидно, відчули це, даючи змогу якщо не розв'язати уже назрілі питання дослідження з ономастології, то хоча б зробити предметом спеціального розгляду.

Власна назва завдяки своїй однозначності прозоро виявляє відношення мовного знака до позначуваного предмета, сприяючи постановці й розв'язку цілого ряду питань номінації. Власна назва завдяки рівню абстрагування й узагальнення створює зручні умови для проникнення у сутність значення, зокрема й через взаємовідношення лексичного й граматичного значень у діяльності, про що мова піде далі.

З цього приводу слід згадати, що Л.С.Виготський та О.Р.Лурія, характеризуючи три етапи у розвитку мислення, перший визначили на основі використання слова як власної назви [1: 107]. Власна назва, як правило, диференційована за співвідношенням з різними типами об'єктів, що зумовило представлення ономастології численними її галузями. Звернення до власних назв якнайточніше ілюструє багатозначність слова-лексеми. Згадаймо, наприклад, що хороніми – то назви держав, астіоніми – міст, комоніми – слл, годоніми – вулиць, дромоніми – кутків, гідроніми – водних об'єктів, ороніми – гір, урбоніми – промислових об'єктів і т.д.

Власні назви дають можливість бачити еволюцію процесу словотворення, скажімо, на прикладі використання форми родового відмінка іменника чи субстантивованого прикметника.

Власні назви, зокрема топоніми, дали нам змогу розрізнити морфемний (а не морфологічний) та власне морфологічний способи словотворення. Згадаймо про використання форми множини іменників для називання географічних назв, зокрема мікрогопонімів (Сосни, Мостки – назви містечок, Магерки – назва кукла тощо). На жаль, до останнього часу, розрізняючи морфеміку й морфологію як підсистеми, морфемний спосіб словотворення русистами й українцями за традицією хибно називається морфологічним.

Вивчення власних назв не вичерпало себе в аспекті традиційному. Але, зрозуміло, на сьогодні дослідження онімів в українській не може обмежуватися можливостями, так би мовити, класичного мовознавства, незважаючи на утвердження у світовому мовознавстві нової лінгвістичної парадигми, зокрема функціональної, когнітивної лінгвістик та нами обігрунтований лінгвістичний детермінізм.

У своїй розвідці ми робимо спробу поєднати семасіологію власних назв з теорією лінгвістичного детермінізму. Нам видається, що останній дає можливість якнайглибше проникнути у природу значення. Знехтуване цінністичним структуралізмом воно й донині, навіть у когнітивній та функціональній лінгвістиці, не дістало належного висвітлення. В основному до найвіщих, поверхових тлумачень додаються хіба що формалізовані операціональні методики.

Нами, поряд з іншими дослідниками, семасіологія розширюється в своєму обсязі за рахунок вивчення семантики граматичних категорій, окремо виділяється семантика власних назв (у ній визначальне місце посідає конотативне значення, виділене у так званих конотонімах). Здається, уявлення про семасіологію як галузь, що вивчає предметно-повлітійне значення слова-лексеми поступається тлумаченню галузі, що вивчає лексичний предметний, понятійний та конотативний компоненти не лише лексеми як одиниці лексичної підсистеми мови, але й усіх інших підсистем. Під цим кутом зору, здається, не викличе подив необхідність розрізнення, так би мовити, лексичного і граматичного значення в одиниці синтаксичної підсистеми синтаксеми, граматичних синтаксичних значень цієї предикативної одиниці у вигляді категорії модальності. Під цим же кутом зору, мабуть, логічним буде анзнати, зважаючи на її бінарність, знаковість фонсми, отже, наявність у неї специфічного значення.

Актуальність такого поєднання не викликає сумніву, а навпаки, зростає, зважаючи на увагу до структурного упорядкування "лексичного" значення власних назв, зокрема наголошення значимості у структурі оніма саме конотативного компонента, його "внутрішньої форми". Останнє цікаве тим, що воно у різних соціально-економічних умовах змінює свою оцінку, трансформуючись з позитивно забарвленою у неприйнятно негативну.

В Україні, де відбувається переоцінка цінностей, проблема перейменувань особливо нагальна. Але поверхова, теоретично неосмислена, кустарна, вона буде причиною багатьох небажаних явищ, якими й так сповнене повсякденне життя українця. При цьому не можна забувати, що назви даються на віки. І тут, перейменовуючи, слід буде керуватися не модними тимчасовими політичними чинниками, а загальнолюдськими гуманними ідеями. Очевидно, таке розширення ставить питання про необхідність виділення ономанології в окрему лінгвістичну дисципліну на філологічних спеціальностях. Мабуть, у курсі української мови за професійним спрямуванням питання ономанології мають бути одними з перших.

На основі досвіду роботи у спеціалізованій раді при Донецькому національному університеті автор констатує актуалізацію вивчення семантичних процесів, що супроводжують запозичення й засвоєння українською літературною мовою численних онімів з англійської, французької, німецької та інших мов.

Зростає інтерес до вивчення значення власних назв, зокрема антропонімів, у зв'язку із становленням державності України, необхідності визначення загальних принципів унормування правопису прізвищ громадян неукраїнського походження, зважаючи на рівноправність різних національностей. Небезпідставно, скажімо, носії російськомовних прізвищ та імен намагаються зберегти їх смислову й фонетико-морфологічну інтерпретацію, коли ті передаються державною українською мовою. Адже в іншому випадку постає питання про переклад і переоформлення прізвищ та імен не лише слов'янських, але й тюркських, угро-фінецьких онімів.

Наша спроба обґрунтувати лінгвістичний детермінізм як методологію мовознавства зумовлена зневагою до неї, пояснюваною крахом колишньої радянської марксистсько-ленінської філософії як методології радянського мовознавства, з одного боку, а також так званим ідеологічним зарубіжним методологічним плюралізмом, по-друге. Здається, у західноєвропейській науці релятивістський плюралізм наук і галузей наук не стає на заваді розвитку науки, чого не скажеш про науку у пострадянській Україні.

Одразу наголосимо, що поняття й термін нам не приходяться самотужки обґрунтовувати, бо у медицині уже увійшов в обіг у психології в аспекті загальнотеоретичному психоаналіз трактується як психологічний детермінізм.

Основні положення лінгвістичного детермінізму нами обґрунтовуються у ряді розвідок, а підсумково у книзі "Основи семасіології (від класичної описової через когнітивну до лінгвістичного детермінізму)"[2].

Зважаючи на те, що більш-менш повно теорія лінгвістичного детермінізму висвітлена у кількох розвідках і у щойно названій монографії, ми не станемо повторюватись, а обмежимося уже зробленою спробою розширити обсяг предмета семасіології.

Література

- 1 Вьготский Л.С., Лурия А.Р. Этюды по истории поведения: Обезьяна. Примитив Ребенок – М, 1993.
- 2 Зеленько А.С. Основи семасіології (від класичної описової через когнітивну до лінгвістичного детермінізму) – Луганськ. Альма-матер, 2001. – 207 с

Валерій Калінкін (Донецьк)

ОНИМНИЙ ПРОСТІР ТА ПОЕТОНИМОСФЕРА: ЗАГАЛЬНЕ І СПЕЦИФІЧНЕ В ОБСЯЗІ Й ЗМІСТІ

In this article the problem of comparison of scope and substance of concepts «the space of onyms» in onomastics and «poetonymosphere» in poetics of onym as independent scientific discipline is delivered; ways of research of a role of proper name in modeling of the artistic picture of world are offered, prospects of further development the sphere of poetonyms theory in literary work are considered.

Співставлення обсягу й змісту поняття «*онімний простір*» у класичних ономастичних дослідженнях та у студіях, присвячених вивченню поетики пропріальних одиниць художнього твору, було нагально необхідним для подальшого розвитку поетики оніма як наукової дисципліни, оскільки неповна відповідність власне ономастичної термінології завданням, які вирішуються при описі літературної онімії, ставала дедалі очевиднішою. У кількох попередніх публікаціях [1, 2, 4.] ми обговорювали поняття «*ономастичний простір*», яке ще п'ять-десять років тому широко вживалося для позначення сукупності власних імен мови. Між іншим, було вказано на тенденцію послідовної його заміни сполученням «*онімний простір*», яка тепер, можна вважати, склалася остаточно. Саме в такому вигляді це поняття стало широко вживатись і в ономастиці взагалі, і в дослідженнях літературної онімії. Оскільки ж характеризувалися вим явища схожі, але аж ніяк не тотожні, оскільки у якостях онімного простору художнього твору його дослідники знаходили все нові й нові особливості та відмінні риси, виникла необхідність відшукати для позначення онімного простору літературного твору нове поняття. В одній з праць [3] для онімного простору художнього тексту було запропоновано термін «*поетонімосфера*». Внутрішня форма терміна сприяла пошуку нових властивостей позначуваної ним реальності.

Перш ніж перейти до викладу нових пропозицій, зробимо підсумок виконаного в напрямку розвитку теоретичних уявлень про поетонімосферу літературного твору та визначимо шляхи її подальшого вивчення. Накопичений у галузі літературної ономастики досвід, який свого часу узагальнив Ю.О. Карпенко [7. 11-20], свідчить, що між онімею мови та пропріальними одиницями художньої літератури є принципова відмінність. Існує вона й між властивостями відповідних «*просторів*». Зведені у таблицю характеристики онімного простору будь-якої мови та поетонімосфери літературного твору наочно демонструють розбіжності у їх властивостях. Специфіка поетонімосфери проявляється у зоні розходжень між реальною та літературною пропріальними системами.